

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационния труд на **Мартин Иванов Иванов** за придобиване на научната степен *доктор на науките* по професионално направление 3.1.

Социология, антропология и науки за културата (социология)

Тема на дисертационния труд: Да плуваш срещу прилива: Българските текстилни занаяти и прерастването им във фабрична индустрия, 1800 – 1912

Научна област: Социални, стопански и правни науки

Катедра: Социология, СУ „Св. Климент Охридски“

Докторска програма: Социология

Рецензията е изготвена от доц. д-н Милена Якимова, член на научното жури със заповед на ректора № РД 38-147/15.03.2021 г.

Представеният от доц. д-р Мартин Иванов комплект материали е в съответствие с чл. 78 от Правилника за развитие на академичния състав на СУ и включва всички изисквани в него документи.

По съдържанието на научната работа за защитата са представени дисертационен труд, автореферат и 34 публикации по темата на дисертационното изследване, сред които се открояват още една монография, поредица от социални портрети в българския Forbes, две англоезични статии в реферирани издания и множество академични публикации на български в престижни български периодични издания. Самото дисертационно изследване е в обем от 501 страници, структурирани в увод, три глави, заключение, впечатляващи 12 приложения, към които предстои да се върна, и внушителна библиография от 1098 източника.

Изследвани са комплексните стопански, културни и политически процеси, които наричаме модернизация на българското общество през една евристична „лаборатория“ – вълненотекстилната индустрия и по-точно

прерастването на текстилните занаяти във фабрична индустрия в годините между Кримската война и войните от 1912-1913 г.

Преди да премина към представянето на труда, трябва да кажа, че с доц. Мартин Иванов ни свързват колегиални отношения, които почиват не само на работата ни в катедра Социология на СУ, но и на академично приятелство, градено в дискусиите върху неговите книги за спецификите на стопанската модернизация в България в началото на 20 век (*Мрежовият капитализъм*, 2010) и политическата икономия на социалистическия режим (*Реформаторство без реформи*, 2008). Както богатството на публикациите му, така и споменатите дискусии предизвикват уважение към един сериозен изследовател и познавач на модернизационните процеси в българското стопанство и общество и към един увлекателен академичен автор и събеседник.

Другият познат на мен аспект от работата на кандидата са лекционните курсове в бакалавърската програма по социология, които интегрират изследването в преподаването и се радват на студентския интерес и признание.

Характеристики на дисертационния труд

Работата е посветена на трудоемка задача – да се обясни отчетливата асинхронност на текстилното производство в българските земи от втората и третата четвърт на 19 век,: Текстилният бум от втората и третата четвърт на 19-и век, когато другаде текстилната индустрия изпада в рецесия.

Задачата е контекстуализирана както в историческите и историографски сведения, така и в интерпретациите, доминиращи сред стопанските историци; интерпретации, които убедително са къде дисквалифицирани, къде – силно коригирани.

Но за каква асинхронност става дума?

Когато първата глобализация деиндустриализира периферията, българската вълнотекстилна промишленост се модернизира.

А ето и доминиращата интерпретация, с която изследването на доц. Мартин Иванов влиза в спор: При индустриализацията намалява цената на фабрикатите и се увеличават търсенето и цената на суровини – казват

повечето изследователи. Това аграризира периферията, пренасочвайки населението към земеделие, което се търси повече, а цените на транспорта падат. Домашната индустрия и занаятите остават без свободни работни ръце, а конкуренцията на евтини фабрични стоки, доставени чрез евтиния транспорт, ги доубиват. Но българският текстилен бум, настоява Мартин Иванов, има необичайна за тази версия хронология, която трябва специално да се обясни и това е центърът на изследването.

В резултат от огромна, свръхвнимателна работа с океан от пръснати данни и източници, приведени в съизмерим вид и обработени с количествени методи (някои – специално изработени за целите на изследването), дисертацията слага край на поне две догми на социалнонаучното познание: за твърдата опозиция между традиционно и модерно и за мисленето на модернизационните процеси по модела център-периферия, при който периферията винаги изостава от центъра и го догонва с цената на обществени фрустрации и травматизми. Детронирана е и още една догма – този път на националния разказ – за кръстопътното положение на България. Напротив, демонстрира изследването, – откъснатостта – географска и инфраструктурна – е част от обяснението на специфичната асинхронност на икономическия цикъл в текстилната индустрия по българските земи и на текстилния бум. Тогава и тук в земите на империята настъпва спокойствие, откриват се търговски възможности за земеделска продукция, има демографски бум. Защо населението не се стича в низините за земеделие, а настъпва текстилният бум? Оценявам като сериозен принос обясненията (разгърнати в спор с етаблираната версия на Паларет): Въпреки големите възможности за износ, няма я транспортната инфраструктура. Не е привлекателно да се обработват земите, отдалечени от пристанищата. Затова на юг от Стара планина са създава излишък от работна ръка.

Тези обяснения почиват на систематичен и педантичен анализ на начините на производство на вълнени тъкани, облекла и други артикули (гайтани, черги); начините на продажбата им, оценка на обемите на това пръснато производство чрез разнообразни методи, сред които трябва да се подчертае този на експерименталаната етнография, много иновативен подход, който не се осланя на носталгични краеведски изследвания, без обаче да ги игнорира. Съизмерването на лакти, топове и аршини, оценката на възрожденското богатство, остойносттаването на продукцията в

сравними мерки, оценката на възнагражденията в текстилната ръчна и механизирана промишленост: всичко това почива на систематизиране на разпръснати хетерогенни извори и свидетелства, а резултатите са надеждна основа за изследователи от практически всички области на социалнонаучните дисциплини.

Направена е социология на предприемачеството и история на технологичните трансфери, на възникването и реорганизацията на социотехническите мрежи при сплитане на глобални и локални фактори, хетерогенни мрежи и актьори, като тук ще отбележа за пример перипетиите на гайтанджийския чарк – как и откъде се внася, но все на части, за да се опази в тайна; как после се поръчва на местни занаятчии да направят копие на частта, но те правят по две и така после сглобяват цял чарк; както и обособяването на професии от еснафите при технологичните трансфери.

Искам специално да подчертая значението на трета глава от дисертационното изследване. Тя изгражда картината на възникването на фабричното производство като нагаждане на занаятчиите към нови условия: занаятчийското фабрично предприемачество и реорганизацията на социотехническите мрежи между освобождението и войните. Сериозен научен принос представлява очертаването на хибридността на тези форми и процеси (хибридната форма на предприемачество в капиталова оскъдица; съчетаването на парната машина с тъкането на ишлеме; фабриката, която използва организационите форми на пръснатата манифактура; социалният профил на текстилния работник – предимно девойки с малко образование и никаква собственост, които напускат, след като се омъжат – оттук ниска цена на труда, но трудност да се механизира; и т.н.).

Но несъмнено най-голямото социологическо съкровище в работата е в края на трета глава и е наречено „индустриална социология“. Първо тук са събрани и систематизирани множество разпръснати данни, за да се опишат по сравним начин 196 индустриалци, чрез което да се направи профила на модерния български текстилен предприемач – абаджиите и гайтанджиите, станали фабриканти: да се съпостави произходът им, образователното им ниво, мрежите им, политическите им активности и

афилиации, но и формите на наследяване на трансформация на капиталите – финансови и социални. Тук са събрани биографиите на 196 текстилни индустриалци, приведени са в сравним вид и са дезагрегирани по образование, фамилни свързаности, партийни афилиации. Така организирани данни в приложение 11 са дар към други изследователи.

Постигнат е значим социологически анализ на един сегмент от бизнеселита на България с хроничните му проблеми с капитала и кредита и с неговата гъста фамилна оплетеност. В тази мрежа тече трансфер на социален и финансов капитал, а не се наследяват професии. Това е разработено от доц. Иванов като индикатор за стопански динамизъм.

При така многопластово изследване може да се каже още много, но аз ще се огранича с подчертаването на още един важен принос: демонстрирането на ролята на посредничеството на вкуса (конкурент ти е не който дава просто по-ниска цена, а който откликва на местния вкус), на значението на вкуса като модернизационна сила заедно с изследването на каналите на модните въздействия с тяхното влияние върху производството и реорганизацията в текстилната индустрия.

Работата е изпъстрена с изобилие от микронаходки, по всяка от които може да се напише самостоятелна монография – примери за такива са да речем половото разделение на труда, влиянието на далечните пазари върху егалитаризма на еснафските сдружения, комбиниранието на индустриализация с ниска мотивация за мигриране към градовете и пр.

Нямам критични коментари към работата: методологическите аргументи, познаването на релевантната литература, систематизирането и обработката на данните и извеждането на заключенията впечатляват с прецизността и дълбочината си. А в добавка изложението представлява колкото прецизно, толкова и увлекателно четиво.

Ще си позволя един *въпрос* в името не толкова на защитата на работата, колкото на любопитството. Наред с множеството източници, дисертацията обработва по систематичен начин докладите на търговските консули. Какви процедури за оценка на надеждността на тези документи са били необходими, какви са ограниченията им като източник.

Научните трудове на кандидата многократно надхвърлят минималните национални изисквания, предвидени в чл. 2б на Закона за

развитие на академичния състав за придобиване на научната степен „доктор на науките“. Представения за защитата труд съдържа значими научни приноси и представлява съвсем ново изследване, което не повтаря предишни работи на кандидата.

Авторефератът коректно, систематично и синтетично представя изследването, приносите са действителни, а към списъка им могат да се добавят и още.

В заключение: въз основа на изключителното качество и оригиналността на научния труд, на съдържащите се в него научни и научно-приложни приноси, както и въз основа на предоставените други публикации и многобройните цитирания на работите на кандидата, които надхвърлят значително изискванията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и Правилника на СУ за прилагането му, убедено подкрепям присъждането на научната степен „доктор на науките“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (социология) на доц. д-р Мартин Иванов.

София, 31.05.2021 г.

Рецензент:

(доц. д-р Милена Якимова)